הרצאת במסגרת כנס:

פלורליזם ושוויון הזדמנויות בהשכלה הגבוהה:

הנגשת האקדמיה לחברה הערבית

אתגרי הכניסה להשכלה הגבוהה ומצב ביה"ס התיכון הערבי בישראל

ד"ר ח'אלד עראר

המרכז ללימודים אקדמיים ומכללת סכנין

khalidarr@gmail.com

בהרצאה זו אדון בשאלות הבאות:

- **איזה אתגרים עיקריים עומדים בפני תלמידי בית הספר התיכון הערבי בישראל בנגישותם למוסדות להשכלה גבוהה?**
- **כיצד משפיעים אתגרים אלה על מאפייני ההשכלה הגבוהה בקרבם?**
- **באיזה דרכים מתמודד בית הספר התיכון הערבי עם אתגרים אלה?**
- **אחתום בהצעת קווי מודל להרחבת הנגישות להשכלה הגבוהה בקרב בוגרי ביה"ס התיכון הערבי.**

נגישות להשכלה גבוהה

- המונח **נגישות** מתייחס למידת **פתיחות המוסדות** להשכלה גבוהה לקבלת תלמידים מחתכים סוציו-תרבותיים שונים (Altbach, 2007).
- הנגישות להשכלה גבוהה תלויה ב: (1) **הרקע הדמוגרפי והלימודי** של הפונים להשכלה גבוהה; (2) **מדיניות הקבלה** של המוסדות להשכלה גבוהה.
- בחקר מניעי הפניה להשכלה גבוהה קיימות גישות רבות מבניהן: (utility; sociological; psychological- self fulfillment and social mobility)

אתגרי הכניסה להשכלה הגבוהה

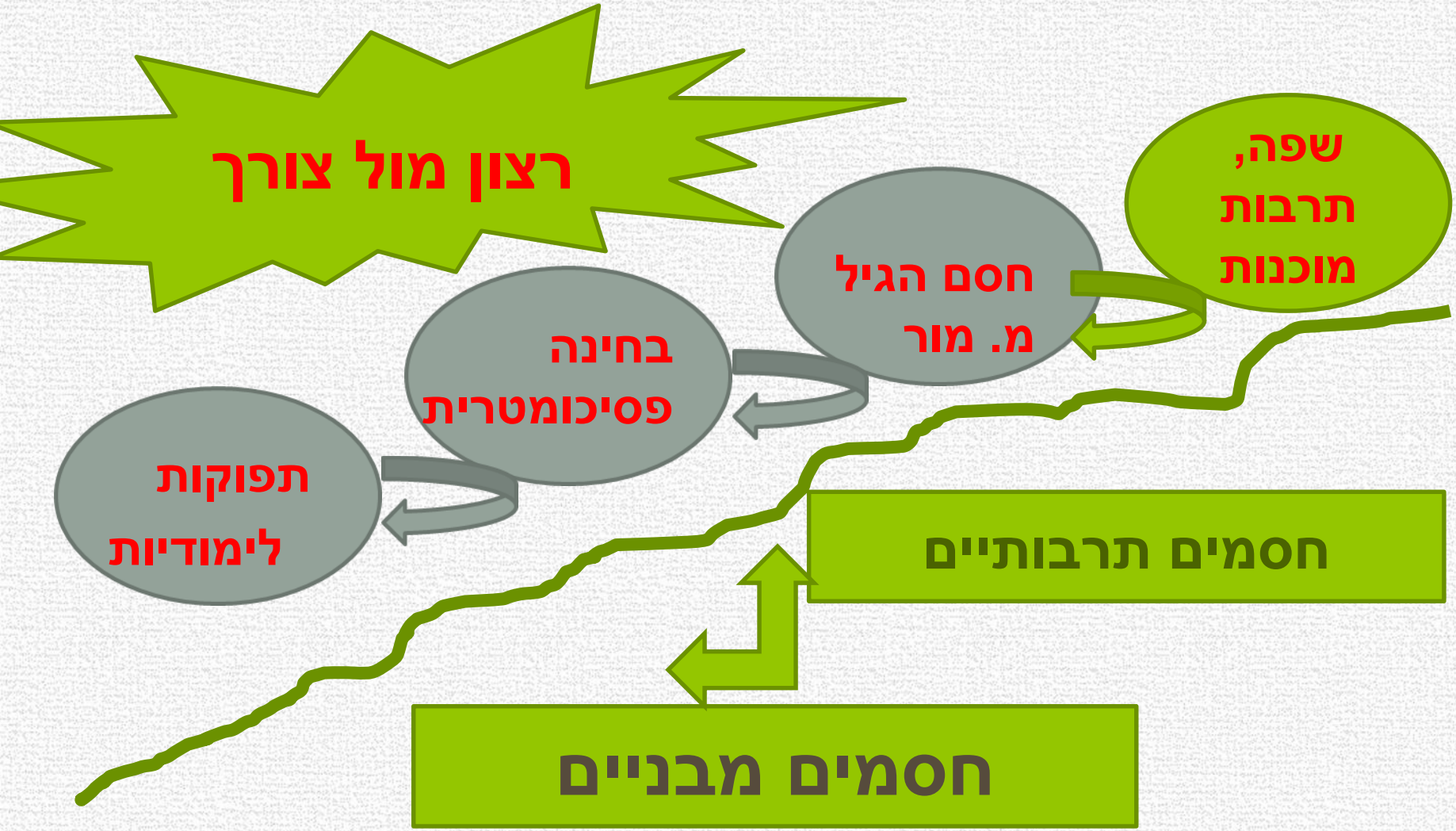

אחוזי הזכאות לבגרות בישראל בחברה היהודית ללא החרדים ובחברה הערבית ללא מזרח ירושלים בשנים 2001-2010-

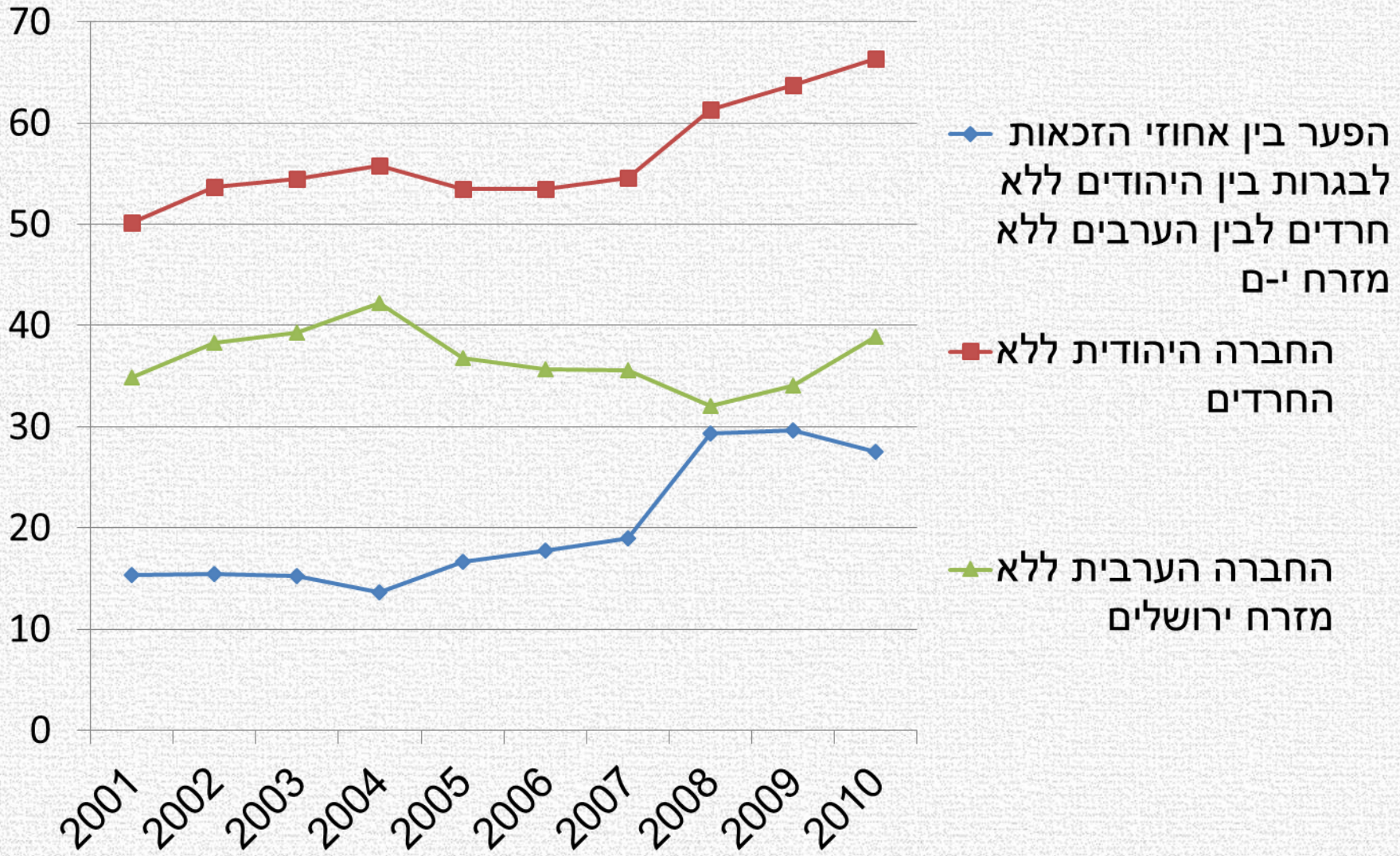

שיעור העומדים בדרישות הסף של המוסדות להשכלה גבוהה מתוך הזכאים לתעודת בגרות, קבוצות נבחרות, 1997-2010

	97	99	01	03	05	07	08	09	10
סך הכל	86.2	86.7	85.1	84	85.2	87	86.8	85.6	85.1
יהודים	88.8	89.2	87.7	86.3	87.5	88.6	88.3	86.7	86.6
פיקוח ממלכתי	91	91.8	90.2	88.7	89.5	90.5	90.1	88.7	88.6
פיקוח ממלכתי דתי	82.1	82.2	81.1	80.6	83.7	85.6	85.6	84.3	83.7
ערבים	69.4	69.8	71.5	70.5	74	81.8	81.4	81.9	79.5
דרוזים	57.8	67	66.3	65.6	69.3	73.7	74.1	75.9	74.4
בדואים בנגב	41.2	47.5	40.7	57.2	56.8	64.1	67.3	70.2	70.8

מסיימי תיכון ב- 2002 שהחלו ללמוד באוניברסיטאות ובמכללות אקדמיות עד 2010, לפי מאפיינים שונים באחוזים מתוך כלל מסיימי תיכון בכל שורה.

סך הכל	33.8%
חינוך עברי- סך הכל	36.4%
בוגרי נתיב עיוני	44.9%
בוגרי נתיב טכנולוגי	27.4%
גרים ביישוב השייך לאשכול כלכלי 1-4	23.6%
גרים באשכול השייך לאשכול כלכלי 5-7	34.9%
גרים באשכול השייך לאשכול כלכלי 8-10	47.6%
חינוך ערבי- סך הכל	18.2%
בוגרי נתיב עיוני	20.8%
בוגרי נתיב טכנולוגי	15.3%
גרים ביישוב השייך לאשכול כלכלי 1-4	165
גרים באשכול השייך לאשכול כלכלי 5-7	20.4%
גרים באשכול השייך לאשכול כלכלי 8-10	29.3%

דרך הייסורים להשכלה גבוהה בישראל (2011-2012)

משתנה	ערבים	יהודים
אחוז מסה"כ תלמידים בישראל	% 28	% 72
זכאים לתעודת בגרות	**% 32**	**% 55**
עומדים בתנאי סף	**% 23**	**% 47**
ממוצע פסיכומטרי	**432 נק'**	**555 נק'**
תלמידים במכינה	**% 6.4**	**% 93.6**
בוגרי מכינות שממשיכים ללמוד	**% 51.6**	**% 55.6**
סטודנטים לתואר ראשון באוניברסיטאות	**% 12.1**	**% 87.9**
סטודנטים לתואר שני	% 8.2	% 91.8
סטודנטים לתואר שלישי	% 4.4	% 95.6
חברי סגל אקדמי	**% 2.7**	**% 97.3**
חברי סגל מנהלי	**% 1.5**	**% 98.5**

תפניות: נתוני ההשכלה הגבוהה בקרב הערבים בישראל

מערכת החינוך הערבית	2004-2003	2005-2004	2006-2005	2007-2006	2011-2010
שיעור זכאים הבגרות	48.1%	46.0%	42.0%	40.4%	40.3%
שיעור בנות זכאיות לבגרות	58.9%	57.2%	58.7%	54.1%	57.9%
אחוז הבנים העונים על דרישות הסף לקבלה לאוניברסיטאות	25.7%	29.4%	27.2%	27.3%	28.7%
אחוז הבנות העונות על דרישות הסף לקבלה לאוניברסיטאות	33.7%	39.8%	40.6%	39.0%	41.8%

תמורות בהשכלה גבוהה

תמורות בהשכלה הגבוהה בחברה הערבית בישראל

התפתחות מספרית

התפלגות הסטודנטים הערבים באוניברסיטאות לפי שנים

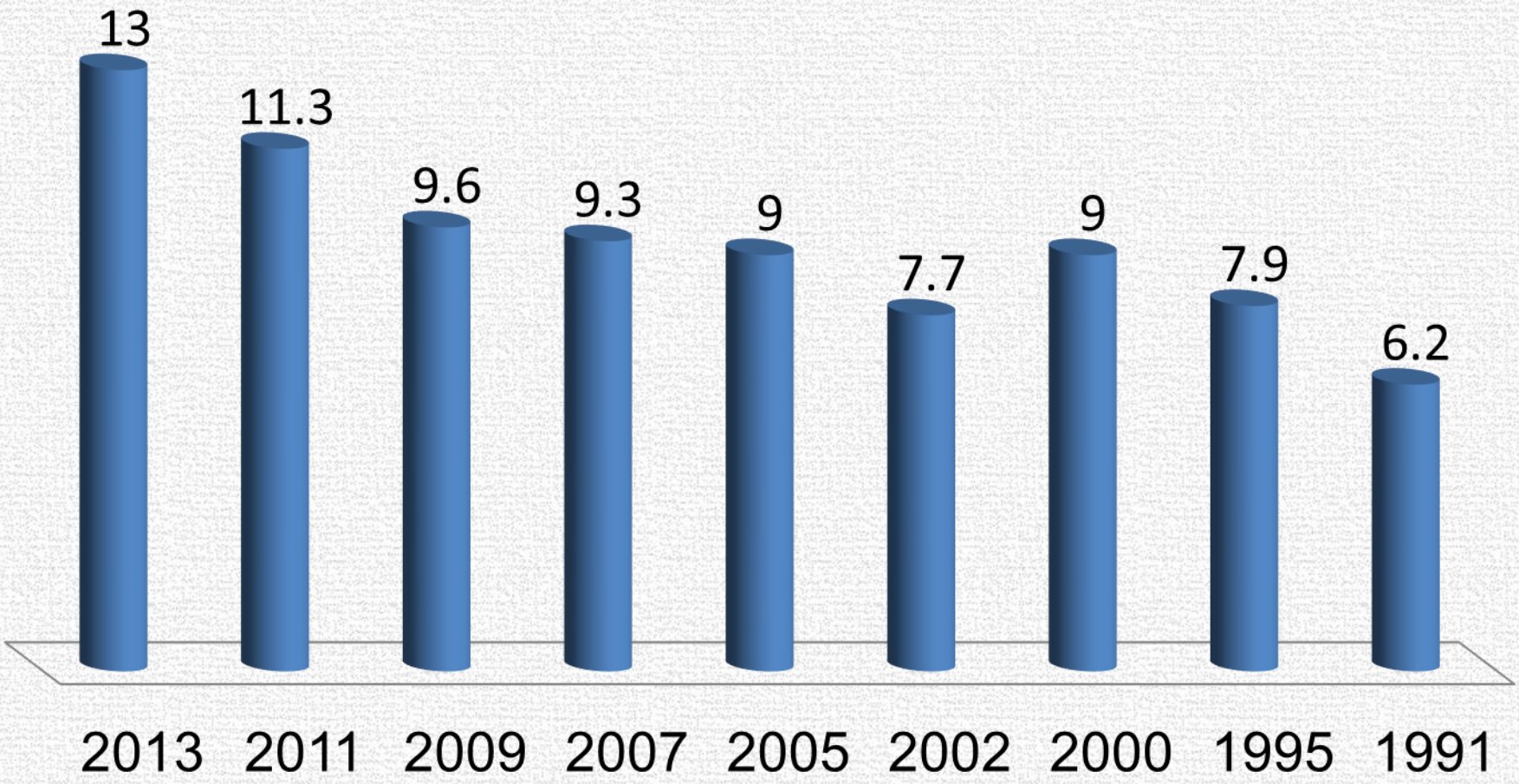

שיעור נשים ערביות בהשכלה הגבוהה

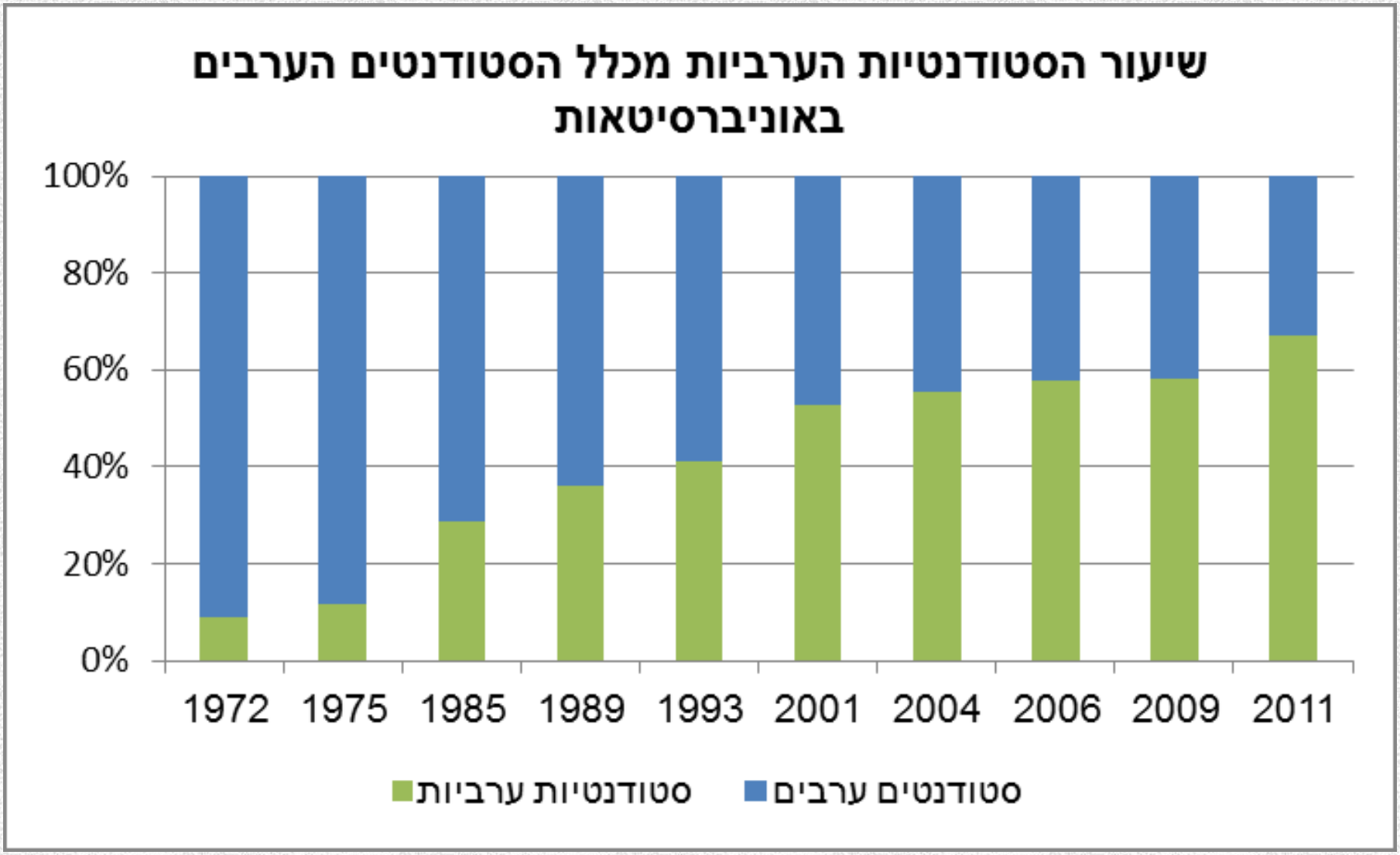

אחוז הסטודנטים הערבים לתואר ראשון לפי סוג מוסד שנים 2000-2013

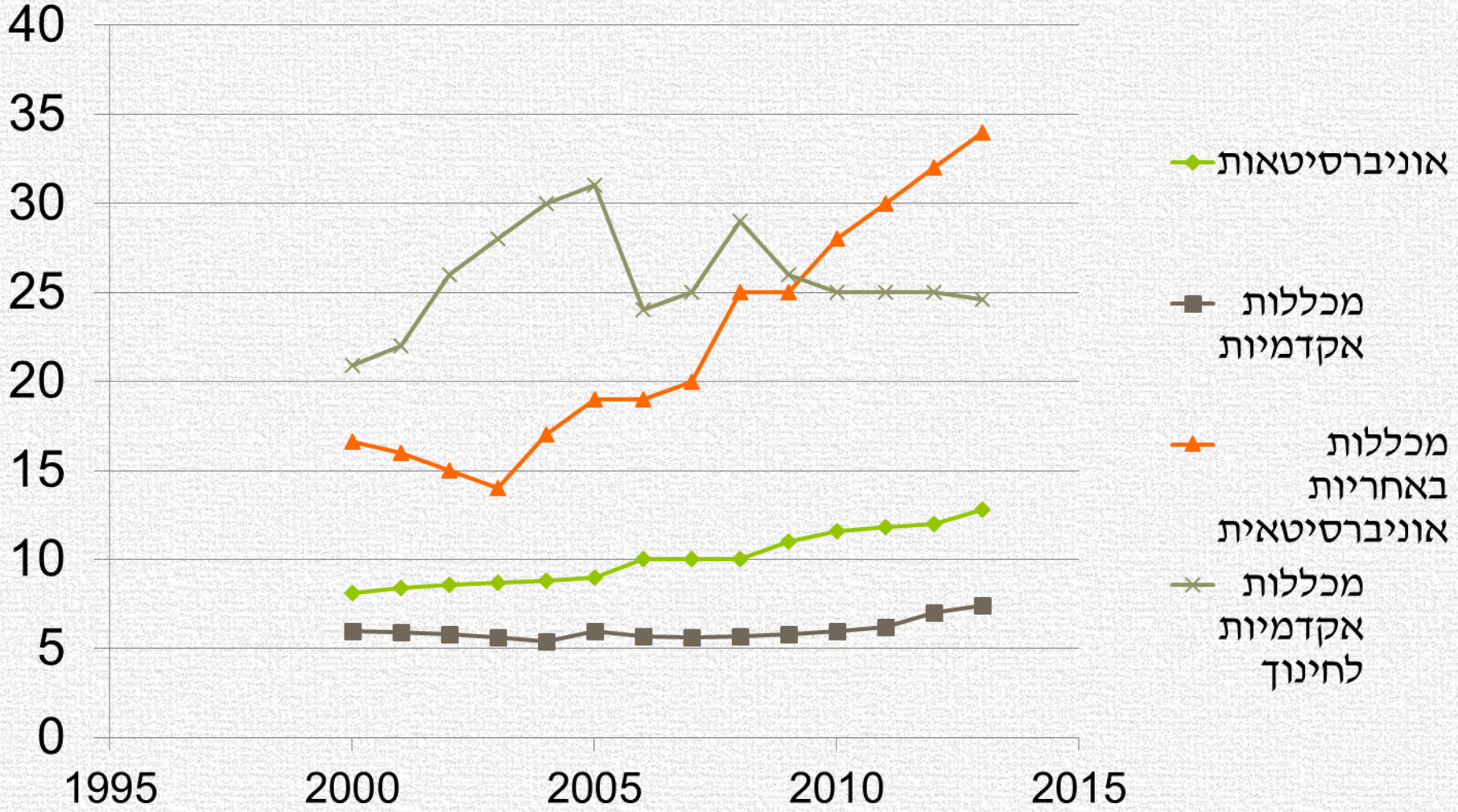

התפלגות הסטודנטים הערבים לפי התמחות, 2012

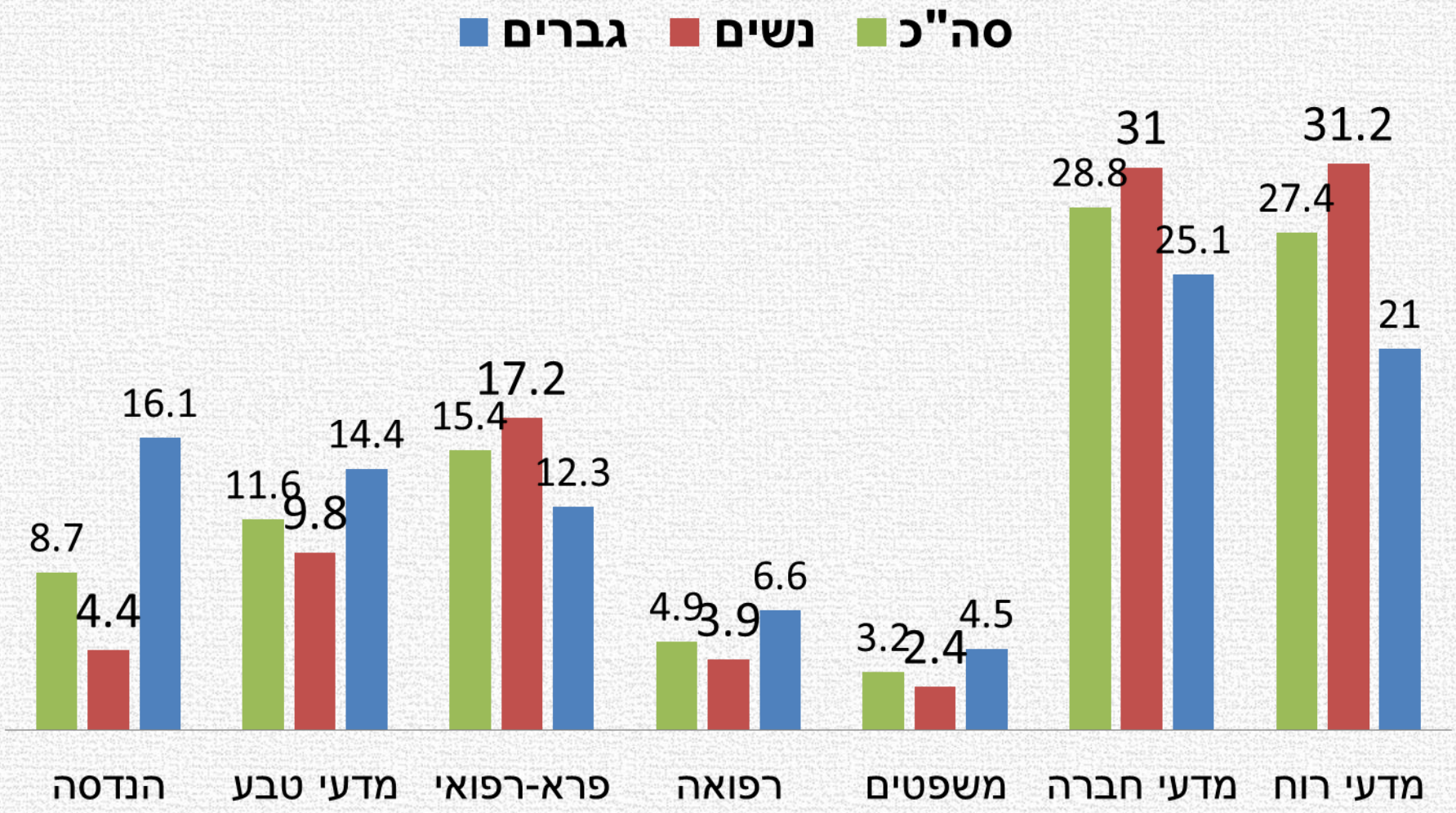

התפלגות הסטודנטים הערבים לפי מוסדות השכלה גבוהה בישראל, 2012

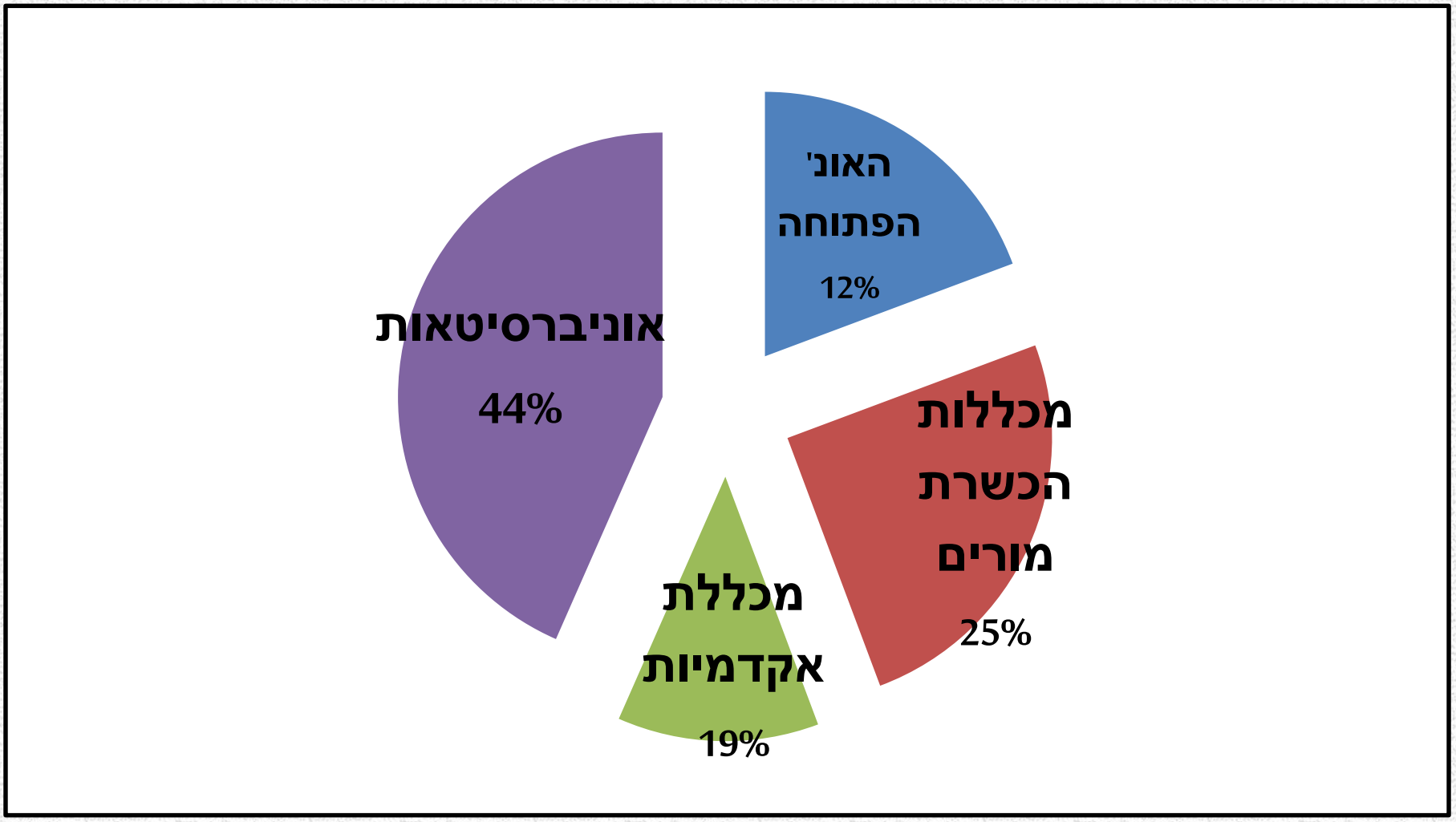

(Haj-Yehia & Arar, 2014)

תפנית2: השכלה גבוהה בחו"ל
התפלגות הסטודנטים הערבים בישראל ובחו"ל 2013

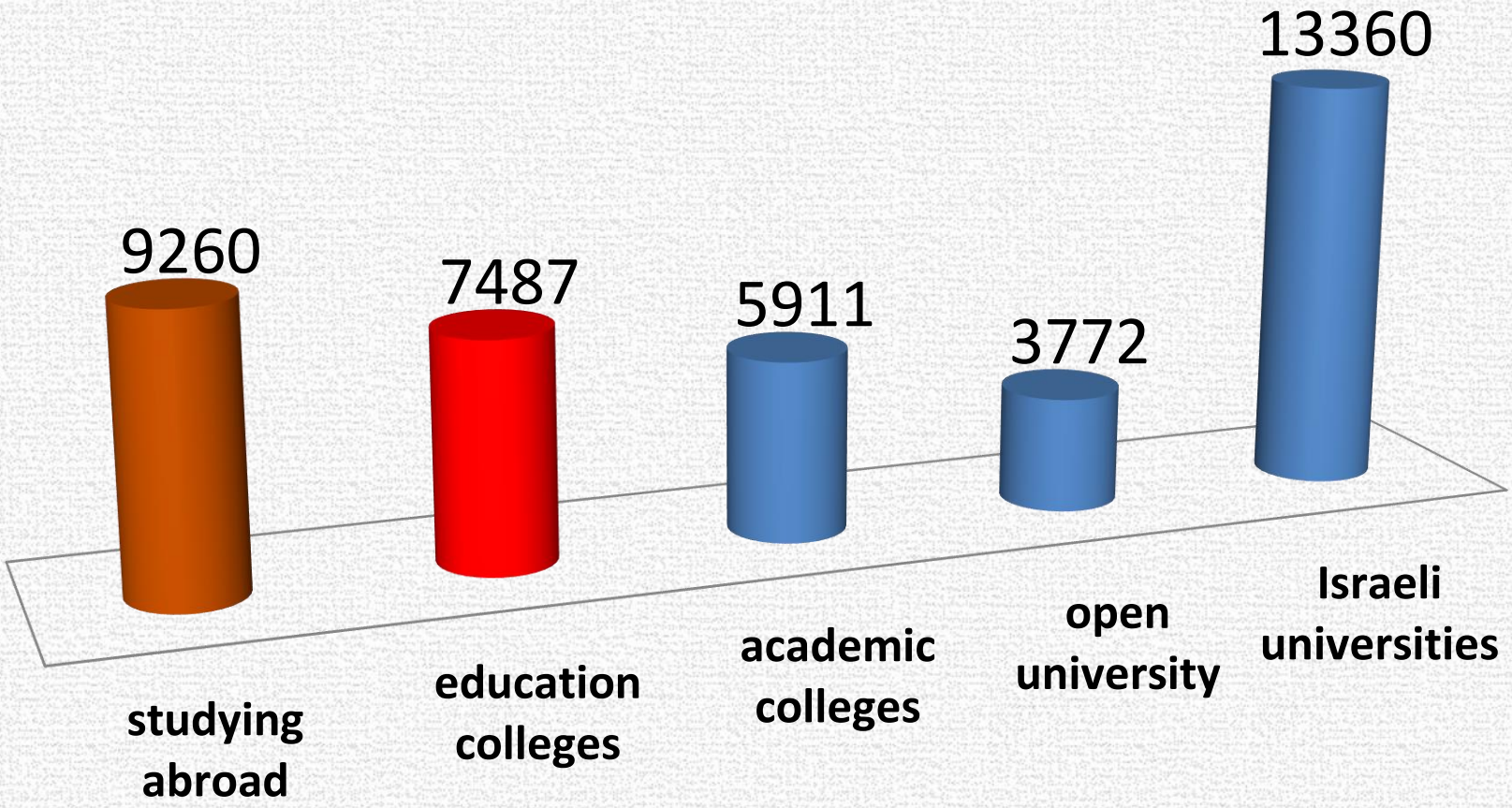

(Haj Yehia & Arar, 2014)

סיכום עיקר התמורות והתפניות

- סטגנציה בנגישות תלמידים ערבים לאוניברסיטאות בישראל בכלל ובמקצועות מבוקשים בפרט: רפואה, פרה-רפואי, הנדסה (13 %); זאת בהעדר מדיניות הנגשה לאוכלוסייה זו.
- מיצוב במכללות להכשרת מורים (27 %- 25 %).
- **תפנית בנגישות למכללות פרטיות (19 %).**
- **נרשמה תפנית בנגישות בנות להשכלה גבוהה בישראל 67.8 % ובחו"ל 33.2 %- ובמאפיינים הלימודיים.**
- **גיאו-פוליטיזציה של ההשכלה הגבוהה ותפנית חדה בפנייה ללימודים בחו"ל כתוצר של (תופעת ה- Pipeline).**
- **תמורות אלה הושפעו בעיקר מ: התמדת בנות, אקדמזציה של התיכון- כלכלת ציונים, הפרטה בחינוך התיכון.**

התפלגות הסטודנטים הערבים בחו"ל לפי מדינת יעד 2013

Country of destination	Number of Palestinian students from Israel abroad studying in country of destination	Percentage %
Jordan	3060	33%
Palestine Authority	2500	27%
Moldavia	1650	17.8%
Romania	600	6.5%
Germany	550	6%
Italy	400	4.3%
Other countries	500	5.4%
Total Palestinian students abroad	**9،260**	

(Haj Yehia & Arar, 2014)

Arab employees by economic branches in 1995 and 2008 in percentage

Economic branches	1995	2008
Agriculture	4.3	3.3
Industry	22.0	14.6
Electricity and water	0.3	0.4
Construction	22.6	19.1
Trade and hotels and restaurants	17.5	22.7
Transport storage and communication	5.3	5.6
Banking insurance and financial services business	5.9	7.1
Public administration	2.9	2.5
Education and health services, welfare and community services and social	18.5	24.4
Private household services	0.7	0.3

Distribution of Arab academic graduates by their main profession in Israel in 2011

The Profession	The % of academic Arabs
Chemists and physicists and mathematicians	8%
Engineers and Architects	11.2%
Physicians, veterinarians and pharmacists	18.8%
Judges and Lawyers	10.6%
Economists, psychologists, accountants	10.9%
Lecturers in academic institutions	8%
Teachers and education officials	45%
Other professions	8%

Arab workers in civil service by ministries in numbers and percentages in Israel in 2011

The government office	The number of Arabs	%
Health	2.207	64.15%
Religion	298	8.66%
Finance	216	6.27%
Work and welfare	190	5.52%
Education	118	3.43%
Law	180	5.24%
Other offices	231	6.71%
Total	3.440	100%

דרכי התמודדות: כוונות והטמעתן

ניתוח קווים המתאר של יוזמות מל"ג ות"ת להרחבת הנגישות להשכלה גבוהה

שלב/ מאפיין	עיקר היוזמות
נגישות למידע	הנגשה לשונית, העמקת תפקיד היועצת בחינוך לאוריינטציית עתיד אקדמי בביה"ס, סמינרים להעמקת אוריינטציה וחינוך לקריירה.
הכנה טרום אקדמית	קורסי הנחיה, "צעד ראשון", מיומנות עברית, אוריינות אקדמית, מימון קורסי פסיכומטרי.
כניסה בטוחה	תמיכה חברתית-אקדמית בכניסה ללימודים, הסתגלות חברתית, רגישות תרבותית בקמפוס ואינטגרציה מלאה.

מדיניות התמרה ולא רגולציה

פערי כוונות ויישום כפי שעלו מהממצאים

- המנהלים בהשכלה הגבוהה כמטרה ראשית ו"מבחן תוצאה" של ביה"ס.
- מרבית בתי הספר גדושים במגמות אלטיסיות עם נטייה גבוהה למגמות מדעיות כאשר תלמידים בינוניים מקבלים פחות מענה במערך התארגנות זה (**חינוך טכנולוגי מוחלש!!**).
- עיקר הפעילות שמקיים בית הספר: כישורי חיים, חינוך לקריירה, הכוון אקדמי, ארגון השתתפות בירידי השכלה גבוהה.
- עמותות מהמגזר השלישי לוקחות חלק בהפניה, הכנה והכוון (קו משווה, אקרא, אפאק וכו').
- **ביקורת על כניסתם של גופים "לא מקצועיים" ולא "מנוסים" בהכנה להשכלה גבוהה... "תוך גימוד סוגיה גדולה בקורס קטן, חובבני של גוף חסר ידע..."; מאידך חלק "היללו פעולתה של עמותה אחת בעבודת ההכוון". למנהלים זה הזכיר: "עוד תכנית חומש מבוזבזת"!!**

אתגרי המעבר מביה"ס לאקדמיה

- בחירת מקצוע המאפשר השתלבות בשוק העבודה. בחירה זו באה על חשבון ההעדפות האישיות של התלמיד.
- לענות על דרישות הסף ולהתקבל למקצוע שבחרו. יש מקצועות שמבקשים ציון פסיכומטרי גבוה, מבחן אשר מהווה מכשול בפני רוב התלמידים, וחלק נאלץ לחזור על בגרויות כדי לשפר ציונים.
- **קבלת בוגרים העומדים בתנאי סף ונדחים בגין מבחן מור וכו'.**
- ההסתגלות למקום הלימודים החדש, לאורח חיים חדש, חלקם התייחסו לאתגר שמהווה השפה העברית.
- האתגר הכלכלי של ההשכלה הגבוהה.
- לחץ מעצם העיסוק בתקופה הבאה ואף פחד מהלא ידוע.

התמודדות עם אתגרי הנגישות להשכלה גבוהה

- התאמת מגמות הלימוד לחתך התלמידים בבית הספר ולדרישות ההשתלבות באקדמיה; **הרחבה איכותית של החינוך הטכנולוגי**.
- הפוביה ההורית מהשלב האקדמי היוותה בסיס להפרטה ופתיחת שעריהם של בתי ספר אליטיסטים שמציעים קוריקולום בית ספרי המשלב בין לימודי ליבה ולימודי פסיכומטרי. **מגמת "כלכלת ציונים"!!**

האם זה תפקידו של בית הספר לעסוק בהוראת פסיכומטרי?

מה מציעים מוסדות ההשכלה הגבוהה?

שנת מכינה קדם אקדמית?

- שנת מכינה לא עזרה מהסיבות הבאות:
- תלמידים ערבים פונים למקצועות יוקרתיים אוניברסיטאות.
- תלמידים בינוניים- פונים למכללות, כך שאין להם צורך במכינה (סה"כ פנו למכינות כ- 6 %).

מכללות האקדמיות הצליחו לשלב תלמידים במקצועות הנדסה כתחליף למוסדות האוניברסיטאיים.

המלצות עיקריות

לאור התמורות של 40 % סטודנטים לומדים בחו"ל:

- **נרשם גידול בייצוג הסטודנטים במכללות ובאוניברסיטאות בחו"ל, מוצע:**
- **החלפת מודלים סקטוריאליים ושבטיים של השכלה גבוהה בקרב הערבים, בכיוון של פיתוח מודל ניסויי "אקדמיה מאמצת בית ספר"**
- **אמנת פולוניה, דו"ח ישראל 2020, דו"ח OECD מלמדים על תמונת פערים קודרת ביחס להשכלה ותעסוקה בחברה הערבית. הדבר מחייב הקצאה מתעדפת בהשכלה ובתעסוקה affirmative action שיקבעו את מדדי ההקצאה לפי עמידה בתבחינים ורגולציה ברורה (מדיניות רגולטיבית במקום מתמירה!!).**
- **השקת אתר מקצועי שירכז את כל המידע עם הפנים לבית הספר, כולל אפשרות של פתיחת משרד רישום על אוניברסיטאי.**

המשך- המלצות

- **המכללות האקדמיות פתרו חלק מבעיית הנהירה לחו"ל כמו במקצועות ההנדסה והיוו תחליף.**
- **פתיחות דומה מתחייבת במקצועות רפואיים ופרה-רפואיים וזאת ע"י פתיחת 3 תכניות ייעודיות כפיילוט ניסויי מלווה בתכנית תמיכה.**
- **אימוץ מודל של השכלה גבוהה שלשונית (tertiary), ופתיחת תכניות מעבר מדורגות במקום המכינות האקדמיות שלא הוכיחו את עצמן באוניברסיטאות (תואר אקדמי 4 שנתי ומכינה אקדמית כחלק מלימודי התואר עם משוכות מעבר).**
- **יוזמה להקמת אוניברסיטה ערבית רב-תרבותית (דגמים של מכללות רב-תרבותיות ולשוניות); שתהיה פרי פיתוח אקדמאיים ערבים על ידי גוף ערבי ציבורי. כמו גם, הקמת קרן לקידום ההשכלה הגבוהה בקרב הערבים.**

המודל הניסויי המוצע

פרסומים בתחום

עראר, ח' (2015) עיצוב הזהות החברתית והלאומית של הסטודנטים הערבים במרחב האקדמי בישראל, אצל: ח', עראר; ע', קינן; מ', מוסטפא וע', מאור (עורכים), זהות, נרטיב ורב-תרבותיות בחינוך הערבי בישראל.

עראר, ח' וחאג'-יחיא, ק' (2013). הגירה לצורך רכישת השכלה גבוהה: ערבים מישראל הלומדים באוניברסיטאות בירדן. *מגמות. גיליון מח 4-3,* 656- 680.

חאג' יחיא, ק' ועראר, ח' (2009). יציאת סטודנטים ערבים מישראל ללימודים גבוהים בירדן: גורמים דוחפים, גורמים מושכים ואתגרים. אצל: חמאיסה, ר' (עורך). *ספר החברה הערבית 3.* ירושלים: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד. עמ' 227- 251.

Arar, K., & Masry-Herzallah, A. (2014). Cultural Pluralism increases Difficulties in Learning Experiences yet Advances Identity Formation for Muslim Arab Female Students at Higher Education Institutions in Israel*. Journal of Applied Research in Higher Education. 6(2), 325-341.*

Arar, K. and Haj-Yehia, K. (2010). Emigration for Higher Education: The Case of Palestinians Living in Israel Studying in Jordan. *Journal of Higher Education Policy, 23*: 358- 380.

Arar, K and Mustafa, M. (2011). Access to Higher Education for the Palestinians in Israel. *Education Business and Society: Contemporary Middle Eastern Issues*, Vol. 4 Iss: 3, pp.207 – 228.

Arar, K., & Haj-Yehia, K. (2013). Higher Education Abroad: Palestinian Students from Israel studying in Jordanian Universities. *Journal of Applied Research in Higher Education, 5* (1), pp.95-112.

Arar, K. Herzallah, A.M. & Haj Yehia, K. (2013). Higher education for Palestinian Muslim female students in Israel and Jordan: migration and identity formation, *Cambridge Journal of Education*, 43(1), pp. 51-67.

شكرا على الاصغاء!

תודה רבה על ההקשבה!